

Robert W. Davies och sovjetforskningens förändrade villkor – ett 50-årsperspektiv

LENNART SAMUELSON*

*Stockholm Institute
of Transition Economics*

Ett forskningsprojekt som har sträckt sig över ett halvsekel, tematiskt begränsats till ett årtionde av dramatiska samhällsomvandlingar och resulterat i sju solida volymer, det ger goda förutsättningar att studera hur villkoren för forskning om Sovjetunionens historia har förändrats sedan 1970-talet. År 2018 publicerades den sjunde, avslutande delen av Robert W. Davies *The Industrialisation of Soviet Russia*. Därmed sattes punkt för ett projekt som han startade för ett halvsekel sedan. De två första volymerna – om kollektiviseringen av landsbygden – publicerades 1980. I denna översikt skildras de mest väsentliga kunskapsstillskott som kan skönjas tack vare det förändrade samhällskicket. Vidare pekar jag på hur Davies disposition av stoffet från volym till volym ger läsaren möjlighet att följa den ekonomiska omvandlingen, industrialiseringens problem och resultat.¹

Brittiska pionjärinsatser för Sovjetforskningen

Robert W. Davies (f. 1925) försvarade med Alexander Baykov (1899–1963) som handledare vid University of Birmingham sin doktorsavhandling om Sovjetunionens budgetsystem i mitten av 1950-talet. Baykov var på 1930-talet verksam vid ett berömt center i Prag, där exilryska ekonomer och historiker studerade den ekonomiska och politiska utvecklingen i Sovjet. År 1939 flydde Baykov till Storbritannien och fick efter andra

* Docent i ekonomisk historia

1. Jag är tacksam för information om tidigare forskning vid Centre for Russian and East European Studies (CREES), vid University of Birmingham, som jag fått av Julian Cooper, Mark Harrison och Stephen Wheatcroft samt inte minst av Robert Davies själv. Jag hade förmånen att som doktorand redan 1976 vid University of Birmingham få hans uppförande synpunkter på mitt ursprungliga avhandlingsämne. Genom åren har det sedan blivit åtskilliga tillfällen att få ta del av hans insikter om Sovjetunionens dramatiska historia.

världskriget en egen tjänst vid Birminghams universitet. Hans betydelsefulla monografi om Sovjetunionens ekonomiska utveckling kom 1946.² Därefter publicerade Baykov en skriftserie som behandlade de mest omdiskuterade frågorna kring Sovjetunionens tillväxt. Han bedrev mot 1950-talets slut lobbyverksamhet för att bilda ett Rysslands-institut i Birmingham. Så grundades Centre for Russian and East European Studies (CREES) år 1963 med en bred inriktning på samhällsfrågor, ekonomiska och politiska förhållanden. Centret med Davies som dess chef 1963–1978 satsade på utbyte med Sovjetunionen; forskare inbjöds till England och en rad brittiska studenter och doktorander fick tillfälle att forska vid ryska universitet. På 1960-talet ledde Davies ett forskningsprojekt tillsammans med Roald Amann och Julian Cooper rörande Sovjetunionens teknologiska utveckling.³ Coopers avhandling hade ingående analyserat den sovjetiska verkstadsindustrins historia och då även kunnat bedöma den försvarsindustriella kapacitet som byggdes upp på 1930-talet.

År 1958 bjöd Edward Carr, Englands omstridde men allt mer respekterade expert på Sovjetunionens tidiga historia, Robert Davies att vara medförfattare i den volym av *A History of Soviet Russia* som skulle behandla hur den första femårsplanen utarbetades i slutet av 1920-talet. År 1967 var manuskriptet klart till *Foundations of a planned economy, 1926–1929* (volym 1: I–II, London 1969). Det är en gedigen granskning av hur den första femårsplanen uppgraderades med allt högre målsättningar och av vilka grupperingar inom bolsjevikpartiet som företrädde olika linjer.⁴

På 1970-talet fortsatte Davies där deras gemensamma verk avslutades, det vill säga 1920-talets slut. Med Nikita Chrusjtjovs tövader och därefter en allmän liberalisering på 1960-talet hade stalinismens tvångströja över

2. A. Baykov, *The Development of the Soviet Economic System: An Essay on the Experience of Planning in the U.S.S.R.* (Birmingham 1946).

3. Julian Cooper doktorerade för Davies med en avhandling om Sovjetunionens maskintillverkning på 1930-talet. Han fortsatte tillsammans med Davies och Ronald Amann ett större forskningsprogram om Sovjetunionens teknologiska utveckling, eller snarare eftersläpning, i relation till väst. Resultaten presenterades i *The Technological Level of Soviet Industry* (London 1967) och i *Industrial Innovation in Soviet Union* (London 1982).

4. E. H. Carrs & R. W. Davies, *Foundations of a planned economy, 1926–1929*, volym 1: I–II (London 1969). Om Carrs egen forskning och hur hans Sovjet-projekt expanderade fram till 1970-talet, se Lennart Samuelson, "Från statskonst i kris till historievetenskap i det kalla krigets skugga: Edward Hallett Carr (1892–1982)", *Historisk tidskrift* 123:2 (2003) s. 324–331. Davies berättar livfullt om samarbetet med Carr i artikeln "'Drop the Glass Industry!' Collaborating with E.H. Carr", *New Left Review* 145:1 (1984).

historieforskningen upphört. Davies valde att börja sin egen historik med landsbygdens kollektivisering. Bakgrunden lär ha varit att Davies var bekant med de sovjetiska specialisterna Viktor Danilov och Nikolaj Ivnickij som med Chrusjtjovs uppmantran hade skrivit en gedigen utredning om tvångskollektiviseringen. Efter Chrusjtjovs avsättning förbjöds dock publiceringen av kollektivmonografin men tillräckligt mycket fick publiceras i enskilda verk för att en bättre bild av händelserna i slutet av 1920-talet skulle framtona.⁵ Vid Sorbonne hade Moshe Lewin disputerat på en uppmärksammad avhandling *La Paysannerie et le Pouvoir Soviétique, 1928–1930* (Paris 1966) om tvångskollektiviseringen. Lewin hade en forskningsprofessur vid CREES från 1968 till 1978 och skrev då den uppslagsrika *Political Undercurrents in Soviet Economic Debates* (1974), som bland annat lyfter fram bortträngda aspekter av debatterna inom Sovjetunionens ledning i slutet av 1920-talet.

På 1980-talet fick forskare från väst en begränsad tillgång till arkiv. En viktig insats för att öppna arkiven om Sovjetunionens industrier och jordbruk, handel och samfärdsel gjordes av arkivchefen Vsevolod Tsaplin (1924–2003). Vid sidan om det administrativa arbetet som chef för Sovjets Centralarkiv för Folkhushållet (i dag RGAE) publicerade Tsaplin artiklar om försvarsindustrin och andra ämnen som varit tabubelagda. Under glasnost ankom det på Tsaplin och sedermera på hans efterträdare Jelena Tiurina att göra allt fler samlingar i arkivet allmänt tillgängliga.⁶

År 1989 publicerade Davies *The Soviet Economy in Turmoil, 1929–31*, den tredje volymen som alltså tar vid där hans och Carrs *Foundations of a Planned Economy* slutade. I detalj skildras hur den första femårsplanen, som omfattade perioden 1928 till och med 1932, redan det första året kom att justeras av överdrivet optimistiska bolsjeviker. Davies hade likaså andra forskare uppskattat att de fått tillgång till källmaterial från arkiven som kompletterade de tryckta dokumenten, vilka redan i början av 1930-talet blivit allt mer stereotypa, döljande och rent av förfalskade. Men forskare från väst var fortfarande hänvisade till de ryska arkivariernas godkännande av vilka handlingar dessa behagade lämna ut, ofta efter en bedömning mer av en forskares renommé än efter temats för-

5. Robert Davies, *The Socialist Offensive: The Collectivisation of Soviet Agriculture, 1929–1930* och *The Soviet Collective Farm, 1929–1930* (London 1980).

6. Vsevolod V. Tsaplin, "Ja na vsë chotju imet sobstvennoe mnenie..." *Nautnye trudy, pisma, vospominanija* ["Jag vill ha min egen uppfattning om allting ..." Vetenskapliga arbeten, brev, minnen"] (Moskva 2011).

menta eller reella känslighet för kommunistpartiets officiella historik. Den frustration som många upplevde återspeglas i Davies förord till den tredje volymen, *The Soviet Economy in Turmoil*, som dock för första gången har otaliga referenser till källmaterial i Ryska Statens arkiv för folkhushållet (RGAE, tidigare TsGANCh).

Oanade perspektiv för Sovjetforskningen

De tre första volymerna som publicerades på 1980-talet innehåller således mest hänvisningar till tryckta källor och periodika. Under glasnost började allt mer källmaterial ur tidigare slutna arkiv publiceras. Allt fler historiker fick tillstånd att forska därstädes.⁷ Davies hörde till pionjärerna som såg till att de ekonomiska bestånden i de ryska centralarkiven blev tillgängliga för forskare från Storbritannien. Davies följde noggrant förändringarna i den sovjetiska och post-sovjetiska informationsfären rörande just Stalinepoken.⁸

Efter Sovjetunionens kollaps 1991 rådde eufori över systemskiftets förväntade välstånd. Hyperinflationen och massarbetslösheten i omvandlingens spår fick redan efter ett par år effekten att ryska historiker, publicister och politiskt engagerade medborgare började intressera sig för det sovjetiska förflutna, inte minst för hur utländska specialister bedömde sovjetepoken. Under såväl glasnost som efter Sovjetunionens sammanbrott fanns i Ryssland ett genuint intresse av att i den egna historiografin få in så mycket som möjligt av litteratur, i det här fallet kring Sovjetunionens historia, som tidigare varit bannlyst. Böcker av europeiska och amerikanska historiker översattes och många artiklar publicerades i den ryska fackpressen. Som exempel på publikationer i Ryssland kan nämnas att Davies på 1990-talet tillsammans med Oleg Chlevniuk, uppmärksammas för sina första böcker om Stalins politbyrå, publicerade artiklar om de första femårsplanerna.⁹

7. En föreställning om hur mycket arkivmaterial som strömmade fram under glasnost ger handboken av Irina A. Kondakova, *Otkrytyj archiv: Spravotjnik opublikovannyh dokumentov po istorii Rossii XX veka iz gosudarstvennyh i semejnyh archivov (po ošetjestvennoj zjurnalnoj periodike i almanacham) 1985–1996* [”Öppna arkiv: Handbok över publicerade dokument om Rysslands 1900-talshistoria ur stats- och familjearkiv, baserat på periodiska tidskrifter och almanackor 1985–1996”] (Moskva 1999).

8. Robert Davies, *Soviet History in the Gorbachev Revolution* (London 1989) och *Soviet History in the Yeltsin Era* (London 1997).

9. Oleg Chlevniuk & Robert Davies, ”Vtoraja pjatiletka: Mechanism smeny ekonomitjeskoj politiki” (Andra femårsplanen: Mekanismen för skifte av den ekonomiska politiken), *Ošetjestvennaja istorija*, 3 (1994) s. 92–108; ”Razvernutoe nastuplenie sotsializma po vsemu

Efter sin tid som chef för CREES var Davies kvar vid University of Birmingham som professor emeritus och ägnade sig att forska om sovjetiskt 1930-tal. *Crisis and progress in the Soviet Economy, 1931–1933* utgör den självförklarande titeln på fjärde volymen i Davies historia om industrialiseringen. Få perioder i Sovjetunionens tidiga historia lockade så mycket publicitet i väst som just genomförandet av de första långtidsplanerna. Med bättre källunderlag än vad som gällt för dem som skrivit tidigare kunde Davies i detalj redogöra för hur implementeringen av planen blev något helt annat än det som hade förestavats när den antogs 1927 av partikongressen. Målsättningar om produktion och investeringar hade trissats upp under förment stora framgångar under 1929 till dess att planer för åren 1931 och 1932 blivit helt orealistiska. Inom kort måste därför revideringar och nedskärningar göras, och resultaten 1932 redovisades officiellt bara i förhållande till de ursprungliga målsättningarna, inte till de siffror som bombastiskt proklamerats under 1930. Förutom de makroekonomiska förhållandena ger Davies konkreta data och reflektioner kring partiets ledare, direktörer, planeringschefer och ekonomer, även långt utanför den närmaste kretsen kring Stalin. Detta ger en bättre föreställning om hur den framväxande kommandoekonomin faktiskt byggde upp olika beslutsstrukturer.

Den femte volymen *The Years of Hunger, 1931–1933* (2004) analyserar de komplexa missförhållanden under kollektiviseringen som samverkade för att under 1932 och särskilt första halvåret 1933 framkalla en omfattande hungerkatastrof. Den volymen skrevs tillsammans med Stephen G. Wheatcroft som hör till de bästa kännarna av sovjetperiodens demografi och agrarförhållanden. Wheatcroft har varit aktiv vid ett stort antal konferenser kring temat *Holodomor* som är den i Ukraina stadfästa termen för svältkatastrofen.¹⁰ Rysslands ledande expert på agrarfrågor Viktor P. Danilov erbjöd Wheatcroft att sammanfatta sin forskning om svältkatastrofens orsaker och omfattning 1932–1933 i ett

frontu" (Socialismens utvecklade anfall längs hela fronten), i Jurij N. Afanasijev (red.), *Sovjetskoe obsjtjestvo: Voznikovenie, razvitie, istoritjeskij final* (Moskva 1997) s. 120–172.

10. Robert W. Davies, Mark B. Tauger & Stephen G. Wheatcroft, "Stalin, Grain Stocks and the Famine of 1932–33", *Slavic Review* 54 (1995) s. 642–657, som innehåller bl.a. kritik av Robert Conquests *Harvest of Sorrow* (Oxford 1986); Robert W. Davies & Stephen G. Wheatcroft, "Stalin and the Soviet Famine of 1932–1933: A Reply to Ellman", *Europe-Asia Studies* 58:4 (2006) s. 625–633, som var en replik på Michael Ellmans teser i "The Role of Leadership Perceptions and of Intent in the Soviet Famine 1931–1934", *Europe-Asia Studies* 57:6 (2005) s. 823–841.

appendix till tredje volymen av en källpublikation om kollektiviseringen av landsbygden.¹¹

Under kollektiviseringens första år 1930 hade väderförhållandena gett en gynnsam, stor skörd som rentav överträffade myndigheternas prognoser. Men de följande åren sjönk avkastningen och bristerna i de nybildade kollektivjordbrukens mekanisering ledde till avsevärt mindre skörd under 1932. Efter rekvisitioner från kolchoserna för att täcka stadsbefolkningens och försvarsmaktens behov rådde redan under 1932 runt om på landsbygden svältförhållanden. Dessa förvärrades under slutet av 1932 och särskilt i början av 1933.

Med tanke på att ämnet – svälten i särskilt Ukraina och angränsande områden – hör till de mest omdebatterade mellan ryska och ukrainska historiker var det naturligt att denna volym blev översatt till ryska. *Gody goloda, 1932–1933* utgavs i serien "Stalinismen" på det ansedda förlaget Rosspen, något som borgade för att verket skulle få stor spridning inom hela den ryska akademiska sfären. I Ukraina har sedan slutet av 1990-talet historiken om denna svältkatastrof blivit politiserad i en sådan grad att statsmakten lagstodgade om en tolkning som gick ut på att just Ukraina hade utsatts för en avsiktlig folkmordspolitik av maktbarnarna i Moskva. Robert Davies ifrågasätter denna tolkning. Tillsammans med specialisten på rysk demografisk historia och statistik, Stephen Wheatcroft, framhålls i stället betydelsefulla klimatförhållanden, angreppen av skadeinsekter och torrperioder som orsaker till en drastiskt minskad spannmålsskörd under 1932. Den omfattande svälten under första halvåret 1933 ledde till miljontals dödsoffer. Men uppfattningen om en avsiktligt förvärrad svält motsägs av i dag tillgängliga dokument från partiets högsta organ. Politbyrå antog således under första halvåret 1933 hela 35 beslut om att sänka kraven på rekvisitioner från Ukraina. Likaså beslutades om att omdirigera livsmedel till de värst drabbade regionerna där. Men dess beslut har varit stämplade som topphemliga för att inte offentligt och inför omvärlden erkänna det drastiskt försämrade försörjningsläget.¹²

11. Viktor P. Danilov et al (red.), *Tragedija sovjetskoj derevni: Kollektivizatsija i raskulativnjanie* ["Den sovjetiska landsbygdens tragedi: Kollektiviseringen och avkulakiseringen"] 5 volymer (Moskva 1999–2004).

12. För vidare synpunkter inom forskningssamhället kring svältkatastrofen 1932–1933, se min recension av Anne Applebaum, *Röd Hungersnöd: Stalins krig mot Ukraina* (Stockholm 2019) i tidskriften *Respons*. <<http://tidskriftenrespons.se/recension/valdokumenterad>

Bland de källmaterial som tillkommit kan särskilt framhållas betydelsen av korrespondens mellan bolsjevikledare. Somliga utgåvor av dessa ger blott exempel på brev mellan olika ledare som råkar ha bevarats i arkiven.¹³ Av större betydelse för Davies verk om industrialiseringen däremot har varit den omfattande brev- och telegramväxling som fördes under Stalins långa vistelser vid Svarta havet på somrarna 1931 till 1936. Här finns rikligt med meningsutbyten och debatter om olika direktiv och lagar, något som eljest inte återspeglas i de knapphändiga beslutsprotokollen från Kreml.¹⁴

Planekonomins konsolidering inför ökande krigshot

The Years of Progress: The Soviet Economy, 1934–1936 behandlar i detalj framstegen inom industrin, utvecklingen av inrikes och utrikes handel och förbättringar inom transportväsendet. Medförfattare är Stephen Wheatcroft och Oleg Chlevnjuk, en av Rysslands bästa experter på stalinismen. Den andra femårsplanen hade tagits fram med erfarenheterna av den tidigare överoptimistiska satsningen i minne, och de planmål som antogs för 1937 baserades på rimligare förutsättningar. Ledningen kunde särskilt framhålla att man nu satsade mer på konsumtionsvaruindustrin, samtidigt som kollektivjordbrukarna fick större frihet att odla på privata jordlotter. Under dessa år var de yttre hoten långt borta vid horisonten: Japans ockupation av Manchuriet framtvängde satsningar på att bygga ut försvaret i sovjetiska Fjärran östern. Adolf Hitlers maktövertagande 1933 ledde till att Sovjet omprövade sin tidigare negativa inställning till Nationernas Förbund och förespråkade ett kollektivt säkerhetssystem i Europa.

---

och-gripande-skildring-av-hungersnoden-i-ukraina/> (9/8 2020). Särskilt vill jag framhålla Wheatcrofts kritiska och metodologiskt viktiga synpunkter kring Applebaums bristande metod och statistik, "The Turn Away from Economic Explanations for Soviet Famines", *Contemporary European History* 27 (2003) s. 465–469. <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridgecore/content/view/78C193C97E6C5383C37763CADA970644/S0960777318000358a.pdf/turn_away_from_economic_explanations_for_soviet_famines.pdf> (9/8 2020).

13. Nämnas kan *Sovjetskoe rukovodstvo: perepiska, 1928–1941* [Sovjetledningen: Korrespondens 1928 – 1941], sammanställd av A.V. Kvasjonkin (Moskva 1999).

14. Robert W. Davies, Oleg V. Khlevniuk & E. Arfon Rees (utg.), *The Stalin-Kaganovich Correspondence 1931–1936* (New Haven 2003). Den engelska versionen med utförliga kommentarer innehåller 182 av de totalt 869 som ingår i den ryska utgåvan *Stalin i Kaganovitj: Perepiska, 1931–1936* (Moskva 1998).

Den avslutande delen *The Soviet economy and the Approach of war, 1937–1939*, som publicerades 2018, täcker en av de mörkaste perioderna i Sovjets historia. Perspektiven för landets industrialisering överskuggades nu av kraven på ekonomisk beredskap i hela samhället i händelse av krig. Redan i tidigare volymer har Davies noterat hur det parallellt med första femårsplanen för 1928–1932 dryftades olika utkast för mobilisering av industrier och transportväsendet i händelse av krig. De aktualiserade det uppenbara krigshotet i Fjärran östern, genom Japans invasion av Kina, och i Europa, med Tysklands och Italiens väpnade stöd till Francos styrkor i det spanska inbördeskriget. Den sovjetiska utrikespolitikens satsning på kollektiv säkerhet i Europa genom fördrag i Nationernas Förbunds hägn misslyckades definitivt på grund av München-uppgörelsen mellan Storbritannien och Tyskland. I denna volym ges vidare en detaljrik bild av hur repressionen mot ledande kadrer inom förvaltning och industri åren 1937–1938 lamslog och hämmade framåtskridandet. Baserat på den nyaste forskningen om Gulag, som särskilt Oleg Chlevnjuk konsoliderat, sätts omfattningen av tvångsarbete inom olika delar av sovjetekonomin under 1930-talets sista år in i sitt rätta sammanhang. Det står i kontrast till de verk som uteslutande fokuserat på Gulag, men inte korrekt har bedömt omfattningen av tvångsarbete. Här kan författarna stödja sig på den omfattande dokumentationen av Gulag som framkommit i det internationella programmet, som leddes av den franska experten Nicolas Werth och arkivchef Sergej Mironenko.¹⁵

Under 1937 och 1938 lät Stalin genomföra en serie massomfattande arresteringar och avrättningar av förmenta landsförrädare, sabotörer och opålitliga element inom olika samhällsgrupper eller etniska kategorier. Boken innehåller konkreta data om i vilken omfattning som industrier även under dessa terroroperationer fortsatte expandera.

Den viktigaste aspekten i sovjetledarnas föreställning under de här åren återspeglas i bokens titel *The Soviet economy and the Approach of war, 1937–1939*. Hot om storkrig i Europa och/eller Fjärran östern genomsytrade allt mer Sovjetunionens planering. Inbördeskriget i Spanien och Tysklands erövring av Tjeckoslovakien innebar att strävan efter geopolitisk balans definitivt slogs omkull.

15. *Istorija stalinskogo Gulaga: Konets 1920-ch – pervaja polovina 1950-ch godov: Sobranie dokumentov v 7 tomach* [Stalintidens Gulags historia från slutet av 1920-talet till första hälften av 1950-talet: Dokumentsamling i sju volymer] (Moskva 2004).

Investeringarna i försvarsindustrin ökade kraftigt för att möjliggöra den snabbt expanderande sovjetarméns behov av stridsvagnar, artilleri, flygplan och ammunition. Allt sedan första femårsplanen sjösattes 1927 hade försvarsmakten dragit upp planer för vad industrin och transportväsendet måste ha för kapacitet under krigstida förhållanden. Under 1930-talets sista år blev dessa så kallade mobiliseringsplaner för ekonomin allt mer betydelsefulla.

Utan att relativisera, men genom att sätta in terrorn i olika branscher och på olika nivåer inom administrationen, ger volymen en bättre föreställning om sovjetsamhället. Denna bredare bild av de ekonomiska förhållandena under Stalinterrorns höjdpunkt 1937–1938 utgör volymens viktigaste kunskapsstillskott. Därigenom kompletteras de verk som med stöd i arkiven sedan 1990-talet har givit en klar bild av repressionens omfattning.

Ett viktigt moment i denna volym är avsnitten om befolkningsutvecklingen. Den första folkräkningen 1937 genomfördes på ett korrekt sätt men Stalin tillät inte att resultaten publicerades, eftersom de visade hur stora befolkningsförlusterna varit som drabbat landet under kollektiviseringen. En rad framstående statistiker avsattes och avrättades och under 1939 genomfördes en andra folkräkning där data friserades för att dölja just följderna av Stalins politik i början av 1930-talet. Råmaterialet till de båda census har bevarats men först på 1990-talet fick forskare tillgång till det och kunde börja publicera analyser av de faktiska befolkningsförlusterna.¹⁶

I den sjunde volymens avslutande kapitel sätts hela projektet om Sovjetunionens industrialisering in i ett längre historiskt perspektiv. Dels jämförs med den ekonomiska utveckling som skett i Tsar-Ryssland fram till första världskriget och 1917 års revolutioner, dels bedöms den specifika planekonomin, särskilt dess under tiden efter andra världskriget allt mer uppenbara inneboende svagheter. Här framhålls särskilt följderna av det forcerade tempot i industrialiseringen och att det saknades ett robust system av incitament för arbetare lika väl som för företagsledare. Statistik fördes genomgående på ett professionellt sätt men de politiska

16. Om hur statistik och folkräkningar gjordes på 1920- och 1930-talet, se Stephen G. Wheatcroft, "Soviet Statistics under Stalinism: Reliability and Distortions in Grain and Population Statistics", *Europe-Asia Studies* 71:6 (2019): <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09668136.2019.1636934>> (9/8 2020).

målsättningarna tvingade fram allt skevare redovisningar. I slutänden saknade helt enkelt ledare tillförlitliga data för sitt beslutsfattande. Militariseringsen av ekonomin fick sin definitiva form i slutet av 1930-talet. Det specifika sovjetsystemet visade sig under andra världskriget rentav i viktiga hänseenden överträffa den nazityska ekonomins kapacitet. Men det som varit systemets styrka skulle permanentas i en allt större försvarsbörda som hämmade utvecklingen av övrig infrastruktur och särskilt konsumtionsvarusektorerna.

Davies och hans medförfattare av slutvolymen resonerar kring hur synen på Sovjetunionen förändrats sedan kalla krigets dagar. I ekonomisk systemanalys under denna tid ingick jämförelser mellan Sovjetunionens kommandoekonomi och marknadsekonomierna i väst, och särskilt påtagligt som ledmotiv i diskussioner om utvecklingsländernas vägval. Även om sovjetsystemets kollaps 1991 visade på de negativa och katastrofala sidorna i landets sociala och ekonomiska omvandling så fortsätter diskussionerna, särskilt i dagens Ryssland, om vilka som varit de avgörande besluten och vilka alternativ som hade kunnat skapa ett mer robust system.

I ett alltför kortfattat efterord skriver Davies själv om hur hans personliga uppfattning om Sovjetunionens historia har förändrats över tid, från då han tillsammans med Edward Carr skrev om planhushållningens grundvalar tills det stod klart att systemet varken svarade upp mot socialistiska ideal eller ens var ekonomiskt sett rationellt, robust och uthålligt.

Unikt referensverk om Sovjetunionen på 1930-talet

De sju volymerna i *The Industrialisation of Soviet Russia* omfattar drygt 3 300 sidor. Tillsammans med Stephen Wheatcroft, Oleg Khlevniuk och Mark Harrison har Davies skapat en solid plattform för denna period i Sovjetunionens historia. Det är relativt enkelt att orientera sig i framställningen genom pregnanta korsreferenser inom och mellan de olika volymerna. Tabeller och annat i appendix ger därtill en god grund för egna bedömningar av framsteg liksom misslyckanden. Böckerna har blivit en självklar referens i nyare rysk forskning. Så diskuterade Oleg Ken i sin bok från 2002 om industrins mobiliseringsplaner flera av de teser som

Davies lanserat i volymerna 3 och 4.¹⁷ Exempler kan mångfaldigas där ryska historiker tagit upp trådar och teser från olika delar av Davies arbete.

Naturligtvis är *The Industrialisation of Soviet Russia* med dess precisa referenser och koncisa uppslag i fotnoterna inte något som skulle fungera som kurslitteratur, utom möjligen på doktorandnivå. Det rör sig om redovisning av grundforskning och samtidigt inventering av problem som uppfordrar till nya arkivstudier. Syftet har varit att lägga en stabil grund för att tolka källmaterialet. På samma sätt som Carr gjorde i de 14 (!) volymerna av *A History of Soviet Russia* så noterade Davies ofta uppslag för fortsatt forskning. Men redan varje slags läsning, det må vara av någon enskild volym, eller en granskning i flera volymer av någon aspekt av omvandlingen, så ger Davies med sitt koncisa och precisa språk en lika mångfacetterad som handfast och konkretiserad bild av det för dåtiden förment gåtfulla Sovjet.

För att åskådliggöra hur villkoren för forskning om Sovjetunionens 1930-tal har förändrats kan man reflektera i två riktningar med utgångspunkt i *The Industrialisation of Soviet Russia*. Å ena sidan kan man försöka bestämma i vad mån Davies resonemang och framställning i de tre första volymerna, givet de då gällande begränsningarna av arkivmaterial, numera måste korrigeras eller borde kompletteras med hänsyn till vad som framkommit efter 1991. Hur skulle en eventuell uppdaterad och reviderad utgåva se ut? Å andra sidan kan man försöka bedöma vad grundforskning om den senare delen av 1930-talet kunde ha uppnått utan de ryska arkiv som öppnats och de källvolymer som publicerats rörande censur- och tabubelagda ämnen. Hur hade vi kunnat begripliggöra förkrigsåren 1937–1939 om inte arkiven i Ryssland öppnats?

17. Oleg N. Ken, *Mobilizatsionnoe planirovanie i polititjeskie resenija (konets 1920-ch – seredina 1930-ch gg.)* (Moskva 2002).